بەش هەشتەم

كۆیلایەتی له ئیسلامدا

له وادەیەكی زۆر دووری مێژووداو له هەموو كیشوەرەكانو لەلای تەواوی میللەتان كۆیلایەتی هەبووەو ناسراو بووە. سەرچاوەی سەرەكیش بۆ كۆیلایەتی ئەو جەنگانه بوون كه هەر دەبوو سەركەوتنو دۆراندنی تێدا بێت. چارەنووسی دۆراوەكانیش كۆیلایەتی بووەو پیاوان له كێڵگەو ماڵتداریدا هێزی كار بوونو ئافرەتانیش خزمەتكاری ماڵان بوون. زۆرێكیش لەو ئافرەتانه (كەنیزەك) بوونەته هۆیەك بۆ دامركانەوەی پاڵنەره سێكسیەكانی سەردار (خاوەن كۆیله, مالك).

لەگەڵ پێشكەوتنی مرۆڤایەتیو سەرهەڵدانی دەوڵەتو دروستكردنی سوپا كەبەرگری لەو دەوڵەته دەكرد داواكاریی كۆیله له زیادبووندا بووە تاشوێنگەی ئەو كارانه پڕ بكەنەوە كه پیاوە سەربەستەكان له پێش چوونیان بۆ سوپاو خۆخەریككردنیان بەجەنگەكانەوە دەیانكرد. ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی باشترین نموونەی ئەم قسەمانه, كاتێك ئەم ئیمپراتۆریەته فراوان بوو بەشی زۆری جیهانی ئەوكاتەی گرتەوەو سوپاكانی ڕۆمانی بەو وڵاتانەدا بڵاوبوونەوە ژمارەی

پیاوەکان لە ڕۆمادا کەم بوونەوەو وایلێهات دەوڵەت ناچار بکات بۆ جێبەجێکردنی تەواوی کارەکان پشت بەکۆیلە ببەستێت.

تەنانەت سوپای ڕۆمانیش گەر پێویستی بە کەسانێك هەبوایە بۆ لیخوڕینی کەشتیەکان کە ئەگەر هێزی با پاڵی پێوەنەنایە بەهۆی سەوڵەوە بەڕێوەدەچوو ئەوا بەشێوەیەکی بەرفراوان پشتی بەهێزو کۆیلە دەبەست.

لەکاروباری کشتوکاڵیشدا, پیاوانی سپیپێست پێویستییان بە ژمارەیەکی زۆری هێزی کار بووە تا لۆکە بچنن‌و کشتوکاڵیان پێبکەن, هەر بۆیە بازرگانەکان کەنارەکانی ئەفریقایان داگیر کرد تا ڕاوی ڕەشپێستەکان بکەن‌و وەك کۆیلە بیانفرۆشن بە ئەمریکاو ئەورووپا.

نیوە دورگەی عەرەبیش بەو حوکمەی نزیك کەنارەکانی ئەفریقایە بازرگانەکانیان لەو کەنارانەو لە چەند بەشێکی دیکەی جیهانەوە کۆیلەیەکی زۆریان بۆ دورگەکە هێنا. بۆ نموونە هۆزی (بنی مخزوم) زۆر دەوڵەمەند بوون‌و کۆمەڵێك کەنیزەکی یۆنانیان هەبووە, هەروەهاس (عباس- مامی پەیامبەر)یش کەنیزەکی یۆنانی هەبووە.

ئاماژەش بۆ ئەوە دەکەن کە کەنیزەکی فارسیش لەو دەڤەرەدا هەبووەو ئەم کۆیلە سپیپێستانەش لەنێرو مێو لەچەندین ڕەگەز بوون, تێیاندا رۆمیو تێیاندا لە توخمی ئەورووپی بووەو هەشبووە خەڵکی عێراق بوون وەك نەینەوا (موسل–عەین تەمر–) هەروەها لەشامو چەند ناوچەیەکی میسریش.[1] هەروەها لە شاری مەککەش ئاوارەیەکی زۆر لە کۆیلە هەبوون کە بە (الاحابيش) ناسرابوونو لە نێوانیاندا ژمارەیەکی زۆر لە نەسرانیەکان هەبوون کە بۆ خزمەتکردنو چەند کارێکی پێویستی دەوڵەمەندەکانی مەککە هێنرابوون.[2]

لەکاتی دەرکەوتنی ئیسلامدا هەموو خێزانێکی ناسراوی مەککە کۆیلەی هەبووە, ئەو پێنج کەسەی لە سەرەتادا باوەڕیان بە پەیامەکەی محمد کرد لەگەڵ خەدیجەو ئەبوبکردا کۆیلە بوون.

هەروەها خودی بەیامبەریش چەندین کۆیلەو کەنیزەکی هەبووەو چەند دانەیەکیان لە مێژوودا تۆمار کراون, وەك: (اسامة بن زيد بن حارثة)و دایکیشی کەناوی (بركة) بوو کەلەمنداڵێتی محمددا دایەنگەی بووە, هەروەها (ابو رافع القبطي)و (ايمن بن عبيد بن زيد الحبشي)و (ثوبان بن يجدد) کە پێیان دەگوت (ابو

[1] المشرق: السنة الخامسة والثلاثون، 1937 ص 88 وما بعدها

[2] تاريخ العرب قبل الاسلام، المجلد الخامس ص 202 (مصدر سابق)

عبدالكريم) هەروەها (حنين) باپيرى ئيبراهيم بن عبدالله بن حنين, هەروەها (رافع) يان (ابو رافع) پێيان دەگوت (ابو البهي) هـەروەها (ربـاح الاسـود)و (رويفـع)و (زيد بن حارثة الكلبي)و (زيد ابو يسار)و (سفينة ابو عبدالرحمن) ئـەم شـۆڕەتەش پەيامبەر پێی بەخشيبوو, هەروەها (سلمان الفارسى)و (شقران الحبشى)و (ضميرة بن ابي ضميرة الحميرى)و (عبيد)و (فضالة)و (قفيز)و (كركرة)و (كيسان)و (مابور القبطى)ى خەسێنراو, هەروەها (مدعم)کە ڕەشپێست بووەو خەڵكى ناوچەى حسمى لەشام بووە, هەروەها (مهران, ياخود طهمان) (ميمون)و (نافع)و (نفيع)و (واقد)و (هشام)و (يسار) ئەم ناوبراوە دەڵێن (عرينون) كوشتويانەو يارييان بەلاشەكەى كردووە, هەروەها (ابو الحمراء)و (ابو سلمى) كە شوانى پەيامبەر بوو, هەروەها (ابو ضميرة)و (ابو حسيب)و (ابو كبشة الانمارى)و (ابو مويهبة)هەروەها ژمارەيەكى زۆريش كەنيزەكى هەبووە.

دواى كۆچەكەى بۆ شارى مەدينەو بەدەستپێكردنى غەزووەكانى ژمارەى ئەو كۆيلەو كەنيزەكانە زيادیان كرد كە لە جەنگەكاندا بەديل دەگيران. لە ڕۆژانى دەوڵەتى ئەمەويشدا كە دەسەڵاتى ئيسلام بە چواردەورى خۆيدا بەرەو ئەندەلوس و ئەورووپاو ئەفريقا پەلى كێشا سوپاكانى دەوڵەت لە دواى هەموو غەزايەك بە ژمارەيەكى تەواو زۆرى كۆيەلەو كەنيزەكەوە دەگەڕانەوە. دەڵێن

دوای فـەتحی ئیـسپانیا هەنـدێك لـەسـەربازەكان گەڕاونەتـەوەو لەگـەڵ خۆیانـدا بیستو پێنج هەزار كچی ئیسپانیان بۆ خەلیفەی ئەمەوی هێناوە.

سەرباری ئەوەش ئیسلام هەوڵیداوە كۆیلەكان ئازاد بكـاتو لـەجیاتی هـەر كەفارەتێك كۆیلـەیەك ئازاد بكرێت. بۆ نموونە لـە سـورەتی (النـساء–92) وَمَـا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلاَّ خَطَئًا وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ.

(نابێت هیچ ئیمانداریك ئیمانداڕێك دی بكوژێـت مەگـەر بەهەڵـە, گـەر بـە هەڵە ئیمانداڕێكی كوشت دەبێ كەنیزەكێكی ئیماندار ئازاد بكات.. تا.)

هەروەها لە سورەتی (المائدة–89) {لاَ يُؤَاخِـذُكُمُ اللّـهُ بِـاللَّغْوِ فِـي أَيْمَـانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِـنْ أَوْسَـطِ مَـا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ}

(خوا لێتـان ناگرێـت كـە بـە ئاسـانی سـوێنددەخۆن, بـەڵكو لـەوە لێتـان دەپرسێتەوە كە هۆشتان لای هەبووەو بۆ مەبەستێك وتوتانە, كەفارەتی سوێندیش نانداننه بە(10)كەسی هەژار لەوخوردنە ئاساییەی خۆتان دەیخۆن, یان پۆشـاكیان بۆ بكرن, یان كۆیلـەیەك ئازاد بكەن).

هەروەها لە سورەتی (المجادلة–3) وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا.

(ئەوانەی بە ژنەکانیان دەڵێن تۆ لەجێی دایکمانی, بۆ ئەوەی تـەلاقی بـدات, دوایی لـەم قسەیەیان پەشیمان دەبنەوە, پێش ئەوەی ئەو ژنو مێردە بچنە پاڵ یـەك دەبێ کۆیەلـەیەك ئازاد بکەن).

کەچی لە هەمان کاتدا بۆ فەرزکردنی جیهاد لـەسەر هـەمو موسـڵمانێك کـە بتوانێ شمشێر هـەڵگرێ هـانی موسـڵمانانی داوە ژمارەیـەکی زۆر لـە کۆیلـەو کەنیزەك بۆ خۆیان دەستەبەر بکەن. وەك پێشتر باسمان کرد ئەو جەنگانـەی کـە موسـڵمانەکان کردیـان بـۆ بڵاوبونـەوەی ئیـسلام ژمارەیـەکی زۆری کۆیلـەو کەنیزەکی بۆ هێنان کە ژمارەیان لە زۆریدا زۆر لەوە زیـاتر بـووە کـە ئازادیـان دەکردن.

مامەڵەی ئیسلام بۆ کۆیلە لەلایەنەکانی شەرعەوە بە براو خوشکە موسـڵمانە ئازادەکان یەکسان نییە. هەرچەند پەیامبەریش وتویەتی (هیچ جیاوازییەك لە نێوان عەرەبێكو بێگانەیەکدا نییە تەقوا نەبێت) هـەروەها (موسـڵمانان وەك دانـەکانی شانە وەك یەکن), کەچـی جیاوازییـەکی ڕوون لـە تۆڵـەدا دەبیـنین, بـۆ نموونـە سورەتی

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنثَى بِالأُنثَى}.[3]

(ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە تۆڵەکردنەوەتان بەم شێوەیە بۆ دیاریکراوە پیاوی ئازاد بەپیاوی ئازاد, کۆیلە بە کۆیلە, مێ بە مێ)

بەپێی ئەم ئایەتە ژیانی کۆیلەیەك یەکسان نییە بە ژیانی کەسێکی ئازاد, ئەگەر کەسێکی ئازاد کۆیلەیەکی کوشت ئەوا لە تۆڵەیدا کەسێکی ئازاد ناکوژرێتەوە, بەڵام ئەگەر کۆیلەیەك کەسێکی ئازاد بکوژێت ئەوا دەکوژرێتەوە, بۆ کەنیزەکیش بەهیچ یەکێك لە ژنە ئازادەکان یەکسان نییە ئەگەر بێتو ئیمانداریش بێت.!! مەگەر نیوەی ژن تەنانەت لە سزادانیشدا نیوەی سزای لەسەرە.!

ژنی ئازاد هەموو گیانی عەورەتەو نابێت هیچ شونێکی لەشی خۆی دەربخات جگە لە دەستو دەموچاوی, بەڵام عەورەتی کەنیزەك نێوان ناوکیو ئەژنۆیەتیو گەر ئارەزووش بکات دەتوانێ سنگی دەربخات, هەروەها گەر کەنیزەك تەڵاق درا یاخود مێردەکەی مرد ماوەی چاوەڕوانی نیوەی ئەو ماوەیەیە کە ژنە ئازاد هەیەتیو کۆیلەو کەنیزەك بەبێ ڕەزامەندی سەردارەکەیان بۆیان نییە زەواج

[3] البقرة 178

بکەن, گەر کەنیزەکێك مێردی هەبێتو سەردارەکەی بیفرۆشێت بەو فرۆشتنە تەڵاقی لە مێردەکەی کەوتووەو بۆی نییە ڕەخنەش بگرێت.

ئایەتی 25 لە سورەتی النساء دەربارەی کەنیزەك دەڵێت {وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلاً أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِن مِّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلاَ مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَن تَصْبِرُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ }

گەر کەنیزەکێك داوێنی خۆی پاراستو دوایی کارێکی فاحیشەی کرد ئەوە نیو ئەوەندە سزای لەسەرە کە بۆ ژنە ئازاد دیاریکراوە. لێرەوە گەر کەنیزەکێك زینای کرد ڕەجم ناکرێت ئەگەر بێتو زەواجیشی کردبێت بەڵکو پەنجا جەڵدی لێدەدەنو وەك تەفسیری جەلالەین دەیلێت بەپێوانەی کۆیلایەتی لەگەڵی دەکەن.[4]

نیکاحی کەنیزەك بۆ سەردارەکەی ڕێگە پێدراوە هەر کاتێك ئارەزووی کردو چەندی ویست دەتوانێ کەنیزەك نیکاح بکاتو هەر موسڵمانێك گەر

---
[4] تفسیر الجلالین، ص 82

بەهۆی نەبوونی مادەوە نەیتوانی لە ژنە ئازاد بهێنێت ئەوا دەتوانێ بە مۆڵەتی سەردارەکەی کەنیزەك بهێنێ بەڵام ئەم ڕێگایە لەلای موسڵمانان باش نەبووە چونکە ئەو منداڵانەی کەو لەو زەواجە دروست دەبن ناتوانێ بیانبات بۆخۆی چونکە دەبنە مولکی سەرداری کەنیزەکەکە.

عەرەب هەمیشە کۆیلەی لە خۆی بەکەمتر زانیوە, نەسائی لە ئەنەسەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: (کاتێك هەواڵو دەنگوباسی مردنی نەجاشی, مەلیکی حەبەشە بلاو بۆوە پەیامبەر بە مسولمانانی گوت نوێژێکی مردووی لەسەر بکەن, ئەوانیش وتیان نوێژ لەسەر کۆیلەیەکی حەبەشی بکەین؟؟.)[5] لەکاتێکدا ئەم پادشای حەبەشەیە (نەجاشی) لەکاتی دەربەدەریو لاوازی موسڵمانانی مەککەدا کە کۆچیان کرد بۆلایو پەنایان بۆ برد ئەویش ماڵداری کردنو نانو ئاوی دانێ, لەو کاتەدا کەس نەبوو پێی بلێت کۆیلەی حەبەشی, هەروەها لەفەرموودەیەکی پەیامبەردا وتویەتی: (ملکەچی سەردارو بەخێوکەرتان بن ئەگەر ئەو سەردارەشتان کۆیلەیەکی حەبەشی بێتو سەری وەك دوومەڵ وابێت.)

مەبەستی فەرمودەکەش ئەوەیە ئەگەر هاتوو ڕیسواترین کەستان کە بوو بە والیتان ئەگەر کۆیلەیەکی حەبەشیش بێت ملەکەچی ببن.

[5] نفس المصدر ص 114

لەم بارەیەوە مرۆڤ وا تێدەگات ئەو کۆمەڵگایانەی کە یاسا زەمەنییەکان حوکمیان تێدا کردووە ماوەیەك لە مێژوویاندا ڕێگەیان بە کۆیلەداری داوە, بەڵام ئەو وڵاتانە لە سەدەکانی نۆزدەو بیستدا کۆیلایەتیان حەرام کرد. بەڵام ئیسلام ئاینێکی ئاسمانییەو لای خوایەکەوە هاتووە کە هەموو مرۆڤێکی لە ئادەموحەواوە دروستکردووەو هەمووی یەکسانکردوون, خەلیفە عومەریش وتویەتی (لە کەیەوە مرۆڤایەتیتان بەکۆیلە کرد کە بەئازادی لە دایکبوون؟!!). ئیتر چۆن ئایینی ئاسمانی ڕێگە بەکۆیلایەتی دەدات؟ بە باوەڕی من هاندان بۆ ئازادکردنی کۆیلەیەکی باوەڕدار یەکسان نییە بەحەرامکردنی کۆیلە..!! دەبوو ئیسلام بە دەق کۆیلەداری حەرام بکردایە. جێی خۆیەتی باسی ئەوە بکەین کە دەوڵەتە عەرەبییەکان لە دەستوریاندا کۆیلەدارییان حەرام نەکردووە ئەگەرچی مومارەسەشی ناکەن چونکە لە ئیسلامدا کۆیلەداری ڕێگە پێدراوە.

هەروەها جێی خۆیەتی بڵێین بەپێی ئەو هەواڵانەی بەم دواییانە لە مۆریتانیاوە دەردەچن وا دەردەکەوێت ئێستا ئەو وڵاتە بەهۆی دامەزراوەکانی کۆیلەو هەوڵی بێوچانی بۆ هەڵوەشاندنەوەی کۆیلەداری دوچاری ململانێیەکی ناوخۆیی بووە واش دەردەکەوێت کەلەناوچەکانی (الحديث و المتغرب)دا لەلایەن لیژنەی نیشتمانی بۆ ڕزگاری نیشتمان– اللجنة الوطنية للخلاص الوطني)

بریاری هەڵوەشانەوەی کۆیلەداری دەرکردبێت, کە ئەمەش لەگەڵ بۆماوەکانی ڕۆشنبیریی ئیسلامی تێکەڵ دەبێ‌و ناوەندێکی کلتووری کە ئەندامێی لە کۆمەڵگادا هەیە هەر ئەوە بەرگری لە دژی گۆرانکارییە نوێیەکان دەکات‌و داوا لە حکومەت دەکات کە تەعویزی خاوەندارانی کۆیلە بکاتەوە نەك کۆیلەکە, ئەو کۆیلەیەشی لەلای گەورەکەی (خاوەنەکەی) رادەکات بەپاڵپشتی فەتوایەکی ڕەسمی ئیسلامی جێگیرکراوەو لەو وڵاتەدا بەزۆر ئەو کۆیلەیە دەگێڕنەوە بۆلای خاوەنەکەی. (بڕوانە السفير اللبنانية فی 1980/7/7) لە سەدەی نۆزدەدا کاتێ ئینگلیز دەستی کردە فشارخستن بەسەر ئەو وڵاتانەی کە مومارەسەی کۆیلەداری دەکەن تا حەرامی بکەن سوڵتانی وڵاتی مەغریب نوسیوێتی (بازرگانی کۆیلە کارێکە لەلایەن هەموو نەتەوەکان هەر لە زەمەنی باوە ئادەمەوە تا ئێستا کاری پێکراوەو لەلایەن هەموو مەزهەبەکانەوە ڕەزامەندی لەسەر وەرگیراوەو من باوەڕم وایە هیچ نەتەوەیەك یان هیچ مەزهەبێك لە ئارادا نییە کۆیلەداری حەرام بکات, تەنانەت گەر کەسێك تەنها بیر لەوە بکاتەوە کەبازرگانی کۆیلەداری کارێکی ئەخلاقی نییە بەراستی ئەمە جێی سەرسوڕمانە! گەر کەسێك بپرسێ بۆچی جێی سەرسوڕمانە, ئەوە وەڵامەکەی لای خوای

شکۆدار جێگیرو چەسپاوەو دیارەو پێویست بە دەرخستنی ناکات چونکە ڕووناکی خۆر پێویست بە نیشاندان ناکات.[6]

6 Bernard Lewis, Race and Slavery in the Middle East (Oxford University Press), p 108